

УДК 343.1

DOI <https://doi.org/10.32836/2521-6473-2018-2-189-193>

В. С. Стельмах, студентка магістратури
Навчально-наукового інституту права
Національного університету державної
фіскальної служби України

ПРАВОСУДДЯ: ПОНЯТТЯ ТА ЗНАЧЕННЯ ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ

Досліджується та розкривається проблематика відсутності в кримінальному законодавстві поняття та значення такої правової категорії, як «правосуддя». На основі аналізу багатьох праць учених у статті розглядається поняття «правосуддя» крізь призму широкого та вузького підходів.

Ключові слова: поняття «правосуддя», проблема закріплення поняття «правосуддя» в Кримінальному кодексі України.

V. S. Stelmakh. Justice: concept and meaning under the Criminal Code of Ukraine

The problem of the absence of criminal law in the concept and significance of such a legal category as “justice” is explored and disclosed. On the basis of the analysis of many works of scientists in the article the concept of justice is considered in the context of a broad approach that determines that justice is carried out not only by courts but also by other subsidiary state bodies, and a narrow approach that indicates that justice can be defined as a phenomenon that is up to the decision of the courts with the help of its activities and in relation to its competence civil, economic, administrative and criminal cases in accordance with the procedure established by law.

The problem of justice is investigated as follows: comprehensive strengthening of law and order; prevention of crimes and other offenses; protection from any encroachment of the basic principles of the social system enshrined in the Constitution of Ukraine, and others. The names of renaming the section “Crimes against Justice” of the Criminal Code of Ukraine are also considered. The category of accessibility of justice is considered, that the law in the literature refers not only to the territorial approximation of the organs of justice to citizens, but also to the availability of rights and opportunities for their implementation by appealing to the court, the initiation of judicial review, as well as the presence of correspondent duties of subjects who conduct criminal process. Also, the article deals with the analysis of crimes committed against justice and on the basis of research determines a common generic object – social relations in the field of ensuring the administration of justice.

Key words: concept of “justice”, problem of consolidation of notion of “justice” in Criminal Code of Ukraine.

Постановка проблеми. На даному етапі становлення нашої держави, коли в країні панує беззаконня, правосуддя є однією з найважливіших ланок захисту прав, свобод та інтересів людини як громадянина. Правосуддя є однією з найважливіших функцій, покладених на державну владу, яка здійснюється за допомогою розгляду та винесення рішення в судових засіданнях, що стосується порушення інтересів, гарантій та прав громадян, підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань. У кримінальних справах правосуддя вершиться із застосуванням карних заходів до осіб, які вважаються винними у вчиненні злочину, чи виправдання невинних осіб.

Досі в науці кримінального права не закріплене та не визначене поняття «правосуддя». Отже, на нашу думку, для налагодження системи правосуддя потрібно як мінімум визначити та закріпити зазначене поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання визначення терміна «правосуддя» досліджували такі науковці, як: С. Тимченко, І. Кабашний, С. Денисов, А. Федоров, С. Аспікян, В. Бі-

© В. С. Стельмах, 2018

гун, В. Бурдіна, С. Дідик, Я. Ємеєва, З. Палюх, А. Маргіросян, Н. Сібільова, А. Бернюков та інші.

Мета статті – визначити поняття та значення категорії «правосуддя» за Кримінальним кодексом України, дослідити завдання правосуддя та підходи науковців до зазначеного визначення.

Виклад основного матеріалу. Згідно зі ст. 55 Конституції України, «кожному громадянину гарантується право на захист у суді його порушених прав і свобод» [1].

В Україні правосуддя регулюється Законом «Про судоустрій і статус суддів», а також законами України про конституційне, цивільне, кримінальне і господарське судочинство.

Правосуддя в Україні здійснюють виключно суди, які, за ст. 6 Конституції України, є самостійною гілкою влади і діють незалежно від законодавчої та виконавчої влади [1].

Передача функцій судів або привласнення їх іншими державними органами забороняється.

Правомочність судів поширюється на всі правовідносини на території держави.

Завданнями правосуддя є: всебічне зміцнення законності й правопорядку; запобігання злочинам та іншим правопорушенням; охорона від будь-яких посягань закріплених у Конституції України основних засад суспільного ладу, його політичної й економічної систем, соціально-економічних, політичних та особистих прав і свобод громадян, проголошених і гарантованих Конституцією та законами України, прав і законних інтересів підприємств, установ, організацій, громадських об'єднань; виховання громадян у дусі точного й неухильного виконання Конституції та законів України, додержання дисципліни праці, чесного ставлення до державного і громадського обов'язку, поваги до прав, честі й гідності громадян; виправлення й перевиховання осіб, які порушили закон [2].

На жаль, у кримінальному законодавстві України не міститься визначення поняття «правосуддя». До того ж немає даного визначення і в науці конституційного права. Якщо проаналізувати численні праці науковців, то ми можемо зробити висновок, що до визначення категорії «правосуддя» є два найпоширеніші підходи: у вузькому та широкому значенні.

Згідно з вузьким підходом, правосуддя – вирішення судами своєю діяльністю та відповідно до своєї компетенції цивільних, господарських, адміністративних та кримінальних справ за встановленим законом процесуальним порядком. На думку С. Тимченко, «правосуддя – це діяльність суду, здійснювана у формі цивільного, адміністративного, кримінального, господарського та конституційного судочинства, яка проходить у визначених законом процесуальних формах у судових засіданнях за участю сторін та інших учасників процесу й полягає у встановленні фактичних обставин справи та з'ясуванні істини в розглянутій справі шляхом дослідження доказів, що закінчується ухваленням рішення в справі із застосуванням норм відповідного матеріального закону» [3].

Наведене вище твердження можна звести до одного, що правосуддя – це діяльність суду.

Але також не можна не взяти до уваги думку І. Кабашного, який стверджує, що декількох підходів до розуміння досліджуваного терміна бути не може, бо правосуддя чітко прописане в законі. Учений має на увазі конституційне положення, де прописано, що правосуддя в Україні здійснюється тільки судом. А тому, на думку науковця, жодних втручань або участі державних органів в здійсненні правосуддя бути не може. Можна погодитися з даною думкою вченого, але все ж таки потрібно враховувати і той факт, що суд здійснює правосуддя за допомогою спеціально створених державних органів, які вносять свою лепту в його реалізацію. Тому наявний інший підхід – у широкому розумінні.

Якщо розглянути «широкий» підхід, то можна зрозуміти, що його основа полягає в тому, що правосуддя здійснюється не тільки судами, а й іншими допоміжними державними органами, серед яких: органи дізнання, досудового слідства, прокуратури й органи, які забезпечують виконання судових рішень, вироків і призначених покарань.

С. Денисов вважає, що «думки й теоретичні положення, які обґрунтовують, що право-

суддя здійснюється тільки судом, не відповідають сутності цього поняття. Державні органи та службові особи є суб'єктами правосуддя. Кожен із них має свій правовий статус і виконує передбачені законом функції. Правосуддя досягається лише об'єднаними, сумісними, добре організованими, упорядкованими й енергійними зусиллями багатьох суб'єктів. Тобто суб'єктами правосуддя є не лише суд, а й правоохоронні органи. Серед ієрархічно структурованих елементів системи правосуддя суди посідають спеціальне та найважливіше місце. Лише суди мають право та зобов'язані встановити винуватість або невинуватість особи у вчиненні суспільно небезпечного діяння і затвердити це рішення відповідним процесуальним документом – вироком або іншим актом. Даний документ є одним із багатьох судових актів та рішень, які є джерелами правосуддя» [4, с. 32].

На нашу думку, зазначений це слушний підхід до розуміння сутності категорії «правосуддя». Але не варто забувати про таку ланку, як адвокатура. Вона також є суб'єктом системи, за допомогою якої здійснюється правосуддя.

Цікавим є третій підхід до визначення досліджуваної категорії. А. Федоров вважає, що «поширена серед науковців концепція двох значень (вузького і широкого) понять правосуддя є помилковою, оскільки в межах р. XVIII Кримінального кодексу України [5] ідеться не про правосуддя в широкому сенсі, а про дві групи злочинів: «1. Злочини проти діяльності суду зі здійснення правосуддя; 2. Злочини проти діяльності органів, які здійснюють попереднє розслідування, прокуратури, органів і установ, що виконують судові акти»» [6].

Це суперечливий підхід, оскільки з нього можна зрозуміти, що державні органи не є об'єктами правосуддя, але коли вчиняється злочинне посягання, то воно спрямоване саме на них, а не на правосуддя як основний об'єкт.

Цікавою є думка С. Асліяна, який визначає правосуддя як «єдиний об'єкт кримінально-правової охорони, на який відбувається посягання безпосередньо (шляхом вчинення злочинів, що перешкоджають діяльності суду з відправлення правосуддя) й опосередковано (шляхом порушення нормальної допоміжної роботи органів, що сприяють суду в здійсненні правосуддя) [7, с. 10].

Із цієї думки випливає висновок, що правосуддя – це посягання не тільки на роботу органів державної влади, а й на діяльність захисників. Це твердження визначає правосуддя, зважаючи на всіх учасників процесу його становлення.

В. Бігун у результаті аналізу практики Конституційного Суду України робить такий висновок: «Тлумачення Конституційного Суду України дають підстави стверджувати про таке розуміння здійснення правосуддя і судочинства та їх розмежування. По-перше, правосуддя в Україні здійснюють виключно суди. По-друге, правосуддя здійснюється у формі судочинства, тоді як судочинство, зокрема кримінальне, є також діяльністю органів дізнання, попереднього слідства, прокуратури і суду (судді), а також діяльністю інших учасників кримінального процесу – підозрюваних, обвинувачених, підсудних, потерпілих, цивільних позивачів і відповідачів, їхніх представників та інших осіб з метою захисту своїх конституційних прав, свобод та законних інтересів» [8, с. 61–66].

Ми вважаємо це визначення одним із найбільш правильних. Але зауважимо, що назва р. XVIII Кримінального кодексу України (далі – ККУ) «Злочини проти правосуддя» не відповідає його змісту. На думку В. Бурдіна, «відповідне питання можна вирішити двома способами: по-перше, шляхом зміни назви р. XVIII Особливої частини ККУ, щоб він охоплював не лише злочини проти правосуддя, а й інші, які посягають на пов'язані із правосуддям відносини (у зв'язку із проведенням дізнання, досудового слідства, виконання та відбування покарання); по-друге, шляхом виключення з р. XVIII Особливої частини ККУ тих злочинів, які безпосередньо не посягають на правосуддя, а також уточнення окремих

складів злочину» [9]. На нашу думку, правильнішим буде перше твердження, бо доповнення розділу є традиційним для техніки нормотворення та самих нормотворців, науковців та правозастовувачів.

Науковці пропонують різні назви, які могли б підійти для розділу. Наприклад: «Злочини проти правосуддя та порядку діяльності, що сприяє його здійсненню» (С. Дідик), «Злочини проти правосуддя та діяльності, яка сприяє його здійсненню» (Я. Ємеєва), «Злочини проти правосуддя та діяльності державних органів і осіб, які сприяють його здійсненню» (А. Маргіросян), «Злочини проти порядку судочинства та виконання рішень» (З. Палух) [10].

Можна не погодитися з останньою назвою, беручи до уваги думку В. Бігуна, який зазначає, що «буквально термін «правосуддя» означає «суд за право», а термін «судочинство» – «діяльність суду»» [8].

Щодо доступності правосуддя. Доступність правосуддя в літературі розуміється не лише як територіальна наближеність органів правосуддя до громадян, але й як наявність прав і можливостей їх реалізації зверненням до суду, ініціюванням судового розгляду, а також наявність кореспондуючих обов'язків суб'єктів, які ведуть кримінальний процес [11]. Тобто особі має гарантуватися всебічний розгляд її проблеми, спору з державою або винною особою, врегулювання їх у розумні строки.

Щоби визначити поняття «правосуддя» за ККУ, потрібно розібрати розділ, в якому зазначені ці злочини, а також самі складники злочинів. Аналіз злочинів, зазначених у р. XVIII ККУ «Злочини проти правосуддя» [5], дозволяє сформулювати родовий об'єкт – суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя. Відповідно до видових об'єктів злочинів проти правосуддя, їх можна класифікувати на: 1) суспільні відносини, що забезпечують формування доказів або іншої інформації, що має оціночний характер, під час здійснення правосуддя (ст. ст. 371, 372, 373, 383, 384, 385, 386, 387, 396 ККУ); 2) суспільні відносини, що забезпечують вирішення завдань суду під час здійснення правосуддя (ст. ст. 375, 376, 376¹, 377, 378, 379, 380, 381 ККУ); 3) суспільні відносини, що забезпечують вирішення завдань, які стоять перед захисником (представником) особи під час здійснення правосуддя (ст. ст. 374, 397, 398, 399, 400 ККУ); 4) суспільні відносини, що забезпечують виконання судового рішення під час здійснення правосуддя (ст. ст. 382, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 394, 395 ККУ) [12].

Висновки з дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. У підсумку можна визначити, що поняття «правосуддя» не є однозначним явищем. Досі ведеться активна наукова робота щодо визначення цього поняття. Багато різних думок учених щодо зазначеного. Звісно, кожна з них заслуговує на увагу. Але поки поняття «правосуддя» не закріплене на законодавчому рівні, стверджувати, що якісь погляди правильні, ми не можемо.

Перспективи подальшого дослідження даної проблеми вбачаються в розробленні пропозицій щодо законодавчого закріплення поняття «правосуддя».

Список використаних джерел:

1. Конституція України: офіц. текст. К., 2016. 96 с.
2. Правознавство: підручник / В. Опришко, Ф. Шульженко, С. Шимон та ін.; за заг. ред. В. Опришка, Ф. Шульженка. К.: КНЕУ, 2003. 767 с.
3. Тимченко С. Судові та правоохоронні органи України: навч. посіб. К., 2004. 302 с.
4. Денисов С. Актуальные проблемы уголовной ответственности за преступления против правосудия: дисс. ... докт. юрид. наук. СПб., 2002. 310 с.
5. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 р. № 2341–III. Відомості Верховної Ради України. 2001. № № 25–26. Ст. 131. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>.

6. Федоров А. Понятие и классификация преступлений против правосудия: дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Ульяновск, 2004. 295 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/ponyatie-i-klassifikatsiya-prestuplenii-protivpravosudiya>.

7. Асликян С. Уголовно-правовое обеспечение реализации конституционных принципов осуществления правосудия: дисс. ... канд. юрид. наук. М., 2003. 187 с.

8. Бігун В. Кримінальне правосуддя та судочинство. Філософсько-правовий аналіз щодо зв'язку і розмежування понять на прикладі практики Конституційного Суду України. Засади кримінального судочинства та їх реалізація в законотворчій і правозастосовній діяльності: тези доповідей та повідомлень Науково-практичної конференції (Київ, 3 квітня 2009 р.). К.: Атіка, 2009. 832 с.

9. Бурдін В. Окремі проблеми злочинів проти правосуддя за КК України. Життя і право. 2004. № 2. С. 74–77.

10. Тростюк З., Бокоч І. Злочини проти правосуддя, що вчиняються працівниками правоохоронних органів під час провадження досудового розслідування: окремі проблеми нормотворчої техніки. Кримінальне право та криминологія. 2011. URL: http://kul.kiev.ua/images/chasop/2011_4/314.pdf.

11. Дроздов О. Джерела кримінально-процесуального права України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.09 «Кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза». Х., 2004.

12. Шепітько М. Кримінально-правовий підхід до розуміння поняття правосуддя. Вісник Національної академії правових наук України. 2015. № 3 (82). URL: http://visnyk.kh.ua/web/uploads/pdf/ilovepdf_com-126-133.pdf.